

Скубицька Ю. В.

ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТРУКТИВІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «СУЧАСНА АРХІТЕКТУРА»

Статтю присвячено дискурс-аналізу видання архітекторів-конструктивістів «Сучасна архітектура», що виходило друком у 1926–1930 рр.

Ключові слова: конструктивізм, культура, авангард, архітектура, дискурс-аналіз.

У розвитку авангарду 1920-х рр. велике значення відігравала преса. Завдяки друкованим виданням митці мали змогу не лише виносити на широкий загал власні дискусії щодо окремих питань нового стилю, а й представляти ті проекти, які в реальності ніколи не здійсняться. Особливо це стосується архітектури, адже 1920-ті були часом великої кількості архітектурних конкурсів і експериментальних розробок саме у цій царині. Далеко не всі інноваційні проекти ставали реальними будівлями, але кожен із них був важливий як певний етап розвитку таких напрямів, як, наприклад, конструктивізм чи раціоналізм.

Саме тому дослідження преси 1920-х дають нам можливість краще зрозуміти еволюцію мистецьких течій у контексті того, як вони представляли себе широкому загалу читачів періодичних видань. Цю статтю присвячено аналізу конструктивістського журналу «Сучасна архітектура», заснованому у 1926 р. Спілкою сучасних архітекторів, яких ще називали конструктивістами. Ми використаємо метод дискурс-аналізу М. Пешьо, оскільки саме він уможливує проявити історичність і контекстуальність дискурсу конструктивістів, тобто поглянути на нього з точки зору умов його вироблення [13, 105–124]. Завдяки еволюції дискурсних формацій, наявних у текстах конструктивістів, ми зможемо встановити зв'язок між їхньою діяльністю й формуванням ідей та ширшим контекстом ситуації в Радянському Союзі, який на той час також переживав бурхливі зміни.

Про вписаність конструктивістів у тогочасну радянську культуру говорить вже те, що перше забуття, яке стає необхідним для формування інтердискурсного поля з притаманними йому відносинами домінування, підкорення та виключення, є забуття старого й усталеного. Саме це вихідний пункт для можливості говорити про необхідність модернізації архітектурної практики, до чого органічно приєднується і концепт нового побуту, невід'ємний від зміни суспільного устрою, а отже, і форми правління.

У цьому конструктивісти залежні від нової влади, оскільки саме вона створила ситуацію, в якій їхній дискурс став домінантним. За попередньої системи освіти та суспільного устрою, це об'єднання ще тривалий час перебувало б у зоні мовчання. Таким чином, все, що наділяло позитивним значенням ідеологію Російської імперії та інституцій, пов'язаних з нею, виносить за рамки, а дискурс радянської влади стає одним із прекоконструктивів, який парафразом транслюється в конструктивістській дискурсній формації. Еволюція проявляється в тому, що спочатку конструктивісти непрямом привласнювали собі право на проведення суспільних змін, а коли сталися політичні зміни в країні, вимушено змінився і дискурс цієї групи.

Політичні зміни, про які ми говоримо, датуються 1928 р., початком культурної революції, коли Сталін остаточно закріплюється на позиції лідера СРСР і починає дедалі нав'язливіше диктувати свою волю мистецьким об'єднанням. Позиція комуністичної партії уповні проявилася у 1930 р., коли на сторінках «Сучасної архітектури», замість вступної редакторської статті з'явилися передруковані з газети «Правда» чіткі вказівки щодо формування в країні нового побуту. Згодом тексти політичних лідерів або класиків марксизму-ленізму стали використовуватися цілком свідомо. Але вони органічно не вписувалися у конструктивістські статті. Наслідком цього стає оголення прийому і неможливість остаточного злиття суб'єкта з дискурсом влади. Цей дискурс так і не стає очевидним, а отже, не стає прекоконструктом, він розколює тексти, в які втручається.

Але звернемося безпосередньо до видання, яке, перш за все, було створене для висвітлення проблем розвитку сучасної архітектури. Її головним ідеологом у пресі стає Мойсей Гінзбург. Саме його статтею відкривається журнал, яка стає програмним документом для багатьох наступних проектів і дискусій. У ній Гінзбург відзначає важливість відходу від старих дореволюційних методів проектування. Він пише, що:

«У ситуації сьогодення кується світогляд сучасного будівничого, створюються нові методи архітектурного мислення» [4, 1]. Причому контекст ситуації і поняття методу, яким послуговується архітектор у своїй роботі, є дуже важливими. Контекст, у цьому випадку має соціальний характер, що пов'язаний із «виникненням нового соціального споживача архітектури – класу трудящих, який організовує не лише свій сучасний побут, але і складні форми нового господарського життя країни» [4, 2]. Наголос робиться саме на класі як колективі, але в жодному разі не на смаках його окремих представників. Гінзбург взагалі виступає проти будь-якої індивідуалізації в суспільному житті, у творчому процесі та в проєктах будівель. Радше, він говорить про створення ідеальних типів нових будівель, які могли б стати стандартом для подальшого копіювання.

Варто також відмітити, що непрямо, але Гінзбург намагається відгородитися від ідеології «виробничників», а водночас і від власних більш ранніх теорій [5; 6]. Він зазначає: «Цей період наївного “машинного символізму” вже пройшов. Лише творчий метод винахідника має бути опанований сучасним архітектором» [4, 2]. Тут Гінзбург формулює новий метод мислення. Мислення архітектора поєднується з інженерним завдяки винахідливості. І це дасть змогу «організувати і сконструювати конкретне практичне завдання», що потребує «чіткого розкриття всіх невідомих». Врешті-решт, врахування всіх «невідомих» призводить до нового методу архітектурного мислення «до методу функціональної творчості» [4, 3]. Функція кожного конкретного елемента будівлі та її в цілому стає основним вихідним пунктом архітектурної творчості, і, таким чином, дозволяє архітекторові в проєктуванні «розгортати свій задум зсередини назовні, а не навпаки, як це робилося в періоді еклектизму» [4, 3].

Першою статтею Гінзбурга було закладено підвалини подальших дискусій, але поглянемо на еволюцію журналу «Сучасної архітектури» з урахуванням всього періоду його існування впродовж п'яти років. З одного боку, тут ми знаходимо велику кількість професійно орієнтованих статей, присвячених інноваціям в будівництві, розвитку архітектурних течій у світі та проєктам окремих або груп архітекторів. Спочатку представляти проєкти або свої роздуми про стан будівництва в Радянському Союзі чи за кордоном могли представники інших творчих груп. Зокрема, у першому числі «Сучасної архітектури» ми знаходимо досить розлогу статтю А. Г. Мордвінова «Щодо питань промислового будівництва та будівництва робочих поселень» [10, 16–17]. Але загалом це видання було рупором конструктивістських ідей, і стаття Мордвінова у ній є радше винятком із правил. Більше

того, з посиленням боротьби на ідеологічному фронті та просто між різними архітектурними об'єднаннями функція журналу як платформи оприлюднення конструктивістських ідей посилюється і для іншої думки або експериментальних статей в ній просто не залишається місця.

Умовно дискурс часопису можна розділити на два періоди. У 1926–1927 рр. триває процес формування позицій архітекторів. Гінзбург як головний теоретик починає з кількох тем. Передусім, він визначає місце конструктивізму відносно інших близьких до нього течій, зокрема виробничої, та рішуче заявляє про розрив із класичною архітектурою. У 1927 р. процес самовизначення через відкидання зайвого триває. Визначаються розбіжності між радянською й західною сучасною архітектурою. І основна відмінність полягає саме в тому, що західний архітектор у своїх будівлях формує лише виробничо-технологічні процеси, тоді як радянський архітектор має таку саму увагу приділяти процесам побутовим [11, 2]. Логічно, що при цьому на перший план виходить концепція будівлі як втілення соціально-суспільних відносин та супутня їй проблема оформлення нового радянського побуту. У той же час Гінзбург формулює ще один засадничий для конструктивістів принцип: конструктивіст «хоча й працює для завтра, все ж будує сьогодні» [3, 112].

Того ж року відбуваються дві знакові для конструктивістів події: виставка конструктивістських проєктів в Америці, в рамках виставки досягнень архітекторів Радянського Союзу, та виставка сучасної архітектури, організована конструктивістами в Москві.

1927 рік також був останнім роком, коли «Сучасна архітектура» могла дозволити собі доволі незалежну від партійних настанов позицію. До дискусій редакція могла залучати і партійних діячів, і простих робітників, і фахівців-архітекторів. Але при цьому професійний дискурс залишався загалом недоторканим, а мистецька критика – професійною.

У 1928 р. ситуація змінюється, адже виникає Всесоюзна організація пролетарських архітекторів, яка не мала архітектурної програми, проте мала політичну. ВОПРА займає агресивну позицію щодо інших об'єднань вже відкрито залучаючи владний дискурс у професію. Своім вторгненням в архітектурні диспути того часу ВОПРА повністю їх змінила. Архітектори поступово втрачають можливість незалежного судження без посилення на резолюції партії і особисто товарища Сталіна та цитувань праць Леніна, Маркса та Енгельса. Для конструктивістів це означає початок нового періоду теоретизації, коли основні сили спрямовано на вписування сучасної архітектури в чинний режим і боротьбу

з опонентами, переважно з ВОПРА. Головним і найбільш сильним представником такого напрямку розмірковувань стає Р. Хігер.

Але це не означає, що із журналу зникає професійний дискурс. У цей час конструктивісти продовжують розробляти ідеї нового побуту та інноваційного житла. У 1929 р. на сторінках Сучасної архітектури було відображено масштабну дискусію щодо проблеми типізації житла в СРСР [15, 4–30]. Ця дискусія і розроблені Гінзбургом проекти мали великий вплив на організацію забудови робітничих районів по всьому Радянському Союзу, оскільки деякі його принципи були широко застосовані на практиці.

Поступово архітектори переходять до обговорень більш масштабних проблем на рівні містобудування. У 1930 р. з'являються статті, присвячені розробці концепції нового радянського міста. У цьому питанні думки конструктивістів розходяться, вони розділяються на два табори.

Гінзбург, разом з М. Барщем та М. Охитовичем стають прихильниками теорії дезурбанізму, концепцію якої сформулював останній. Пропонувалася своєрідна революція в містобудуванні. Охитович пропагує передусім ідеологічний і соціальний погляд на архітектуру. У його першій статті, присвяченій проблемі міста читаємо: «Завданням архітектора епохи, що приходить, є зведення не будівлі, але “побудова”, оформлення суспільних відносин, виробничих функцій у вигляді будівель, певної їх сукупності» [12, 132]. Вихідна позиція щодо ролі архітектора для Охитовича є своєрідною інтерпретацією тези Гінзбурга про те, що саме створює конструктивіст (в конденсованому вигляді втілює суспільні відносини). Охитович формує свою теорію цілком у дусі того періоду і заявляє, що «Карл Маркс (йдеться про науковий метод марксизму) – єдиний підготований для сучасних умов архітектор, зацікавлений у правильній і можливій постановці і вирішенні проблем сьогодення і завтрашнього дня архітектури» [12, 131]. Соціально він виводить на перший план і стверджує, що саме вирішення проблеми соціального впливу і на зміну санітарних норм. Тобто у визначенні людини він виходить саме не з індивідуальної тілесності, а з соціального фактора, який домінує над усіма іншими. Це дуже добре вписується в тогочасні концепції людини. Радянський Союз розвивався як виховний табір, що мав переробити людський матеріал і дати йому нове життя. Особливу увагу цій концепції «перековки», що побутувала в Радянському Союзі часів культурної революції, приділяє Є. Добренко [7].

Житло Охитович визначає як «не продукт, а умову, суспільну умову задоволення фізіологічних потреб» [12, 131]. І в ідеалі для нього: «Найвищий суспільний устрій – той, який за допомо-

гою найбільш тонкої та високої техніки створює умови для максимального функціонування фізіологічної, природної людини, а не той, що вбиває, чинить насильство над ними» [12, 131]. Таким чином, ми бачимо, що позиція Охитовича не зовсім збігається з ідеями, що на той час домінували. Для нього людська природа – це не щось дике, що має бути перетворене, перековане. Навпаки, Охитович концентрується на суспільних відносинах як джерелі дисгармонії. Вади суспільства справляють вплив і погіршують функціонування людини навіть на фізіологічному рівні. Тому для того, щоб все гармонізувати потрібні зміни в суспільному житті, а одна будівля на це вплинути просто неспроможна. Для раціоналізації житла потрібна раціоналізація всього міста [12, 132].

Вдалу раціоналізацію уможливорює транспорт. Він робить людину менш залежною від її дому, а дім більш залежним від суспільного виробництва і транспорту [12, 133]. В результаті посилюється суспільна інтеграція, людина не може функціонувати незалежно від інших, оскільки для Охитовича місто – це «суспільна, а не територіально-організована єдність людей» [12, 133]. Звідси цього логічно випливає, що ця єдність не має бути прив'язана до певного центру й обмежена. Завдяки мобільності за допомогою транспорту, місто може розтікатися і створювати нову структуру, яка вже не має доцентрового характеру.

Ідеї Охитовича знайшли підтримку серед конструктивістів. Їх почали застосовувати у міському плануванні М. Гінзбург, М. Барщ, В. Владіміров, Н. Соколов, та А. Пастернак. У першому за 1930 р. числі «Сучасної архітектури» опубліковано два проекти міської забудови, створені під впливом дезурбаністичних ідей. В розробці одного з них безпосередню участь брав сам Охитович. Це був проект Магнітогор'я. Автори висунули гасло: «Не будинок-комуна, а комуна будинків» – і пропонує розробку стандартних елементів, які утворюють стандартні секції, що можуть об'єднуватися у групи за бажанням [9, 41]. Господарські та культурні функції також усупільнені, наприклад, харчування пропонується забезпечувати на підприємстві, або, за необхідності, доставляти додому. Мобільність кожного жителя балансується, оскільки необхідні речі доставляються безпосередньо до споживача. Це зменшує навантаження на транспорт і допомагає зекономити час робітника. Суттєве розрізнення між секціями, запропонованими для Магнітогор'я, і будинками-комунами – це доступ до природи і наявність приватного простору.

Ідеї урбаністів сформулював Л. Сабсович, який знайшов у колі конструктивістів підтримку

братів Весніних та до певної міри І. Леонідова. Одна із важливих концепцій Сабсовича, з якою не погодилися Гінзбург, Барщ та Охитович, – це тип житла нового міста. У цьому питанні між урбаністами і дезурбаністами є дещо спільне: всі вони вважали, що має збільшуватися не стільки індивідуальне житло, скільки суспільна частина, і таким чином виступали за усупільнення побуту [15; 16]. Ще одна спільна риса – досить високий рівень прагматичності. Обидві групи виходили з того, що житлова проблема є нагальною і вирішувати її треба швидко та з мінімальними витратами [2, 18; 16, 8].

Але позиції архітекторів розходилися у тому, яким саме має бути нове житло. Л. Сабсович виступав за створення житлових комбінатів [16, 8–9]. Їх величину у своїй статті Сабсович не зазначив, але у проектах прихильників цієї концепції кількість людей, на яких розрахована одна будівля варіюється. У проекті селища при Тельбесському заводі архітекторів Весніних корпус розраховано на 1100 осіб [1, 8]. У проекті для автобуду архітектора М. Жирова житловий комбінат пропонується для 2400 осіб [8, 11]. Дещо помірковану позицію в цьому контексті займає бригада ОСА під керівництвом І. Леонідова. У своєму проекті вони не відмовляються від ідеї функціональності в архітектурі і пропонують будівництво будинків на 250 осіб кожний, але не називають їх комунами. Більше того, хоча Леонідов усупільнює культурні, господарські сфери життя міста, їх забезпечення, на його думку, мусить відповідати кожному конкретному будинку. Бригада І. Леонідова намагалася створити про-

ект, в якому поєдналися б найкращі ідеї двох концепцій – урбаністичної і дезурбаністичної. Архітектор відмовляється від цілком індивідуального житла, але й дає негативну оцінку занадто великим житловим комбінатам. Пропагуючи свій проект, він зазначає: «Житло ми мислимо не у вигляді величезних кам'яних мішків – готелів, з галасливими коридорами, де без світла та індивідуального відпочинку, відірвані від природи, проживають тисячі людей, а як житло, що організує невеликі колективи, де особистість не губиться в тисячі, а має можливість максимально розвиватися та спілкуватися з людьми» [14, 1].

Також у своєму проекті Магнітогор'я Леонідов не відмовляється від висотних будівель, житлові комплекси тут мають 16 поверхів заввишки. Проте в усьому іншому він дотримується концепції дезурбаністів, критикує занадто великі, як на його думку, житлові комбінати і апелює до концепції Зеленого міста, яку пропонує Мойсей Гінзбург для Москви.

Як бачимо конструктивізм еволюціонував від течії, сфокусованій на новому способі будівництва і нових архітектурних формах, до розв'язання широких завдань урбаністичного та суспільного характеру. Як і будь-яка інша мистецька течія цього періоду, він не уник впливу владних структур. Однак готовність конструктивістів до співпраці з партією не допомогла їм втримати лідерські позиції в архітектурному будівництві СРСР, як це було наприкінці 1920-х рр. На початку 1930-х напади на конструктивізм стають дедалі жорсткішими, а журнал у 1930 р. припиняє своє існування.

1. Веснин А. К планировке поселка при Тельбесском заводе / А. Веснин, Л. Веснин // Современная архитектура. – 1930. – № 3. – С. 8.
2. Гинзбург М. Зеленый город. Социалистическая реконструкция Москвы / М. Гинзбург // Современная архитектура. – 1930. – № 1–2. – С. 18 (17–36).
3. Гинзбург М. Итоги и перспективы / М. Гинзбург // Современная архитектура. – 1927. – № 4–5. – С. 112–114.
4. Гинзбург М. Новые методы архитектурного мышления / М. Гинзбург // Современная архитектура. – 1926. – № 1. – С. 1–3.
5. Гинзбург М. Ритм в архитектуре / М. Гинзбург. – М. : Среди коллекционеров, 1923. – 120 с.
6. Гинзбург М. Стиль и эпоха. Проблемы современной архитектуры / М. Гинзбург. – М. : ГИЗ, 1924. – 238 с.
7. Добренко Е. Политэкономия соцреализма / Е. Добренко. – М. : НЛЮ Неприкосновенный запас, 2007. – 592 с.
8. Жиров М. Проект города-коммуны Автострой / М. Жиров // Современная архитектура. – 1930. – № 3. – С. 9–12.
9. Магнитогорье. К схеме генплана // Современная архитектура. – 1930. – № 1–2. – С. 38–56.
10. Мордвинов А. Г. К вопросам рабоче-поселкового и промышленного строительства / А. Г. Мордвинов // Современная архитектура. – 1926. – № 1 – С. 16–17.
11. От редакции // Современная архитектура. – 1927. – № 1. – С. 1–2.
12. Охитович М. К проблеме города / М. Охитович // Современная архитектура. – 1929. – № 4. – С. 130–134.
13. Пеше М. Итоги и перспективы. По поводу автоматического анализа дискурса / М. Пеше, К. Фукс // Квадратура смысла : Французская школа анализа дискурса. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 105–124.
14. Пояснение к социалистическому расселению при Магнитогорском химико-металлургическом комбинате // Современная архитектура. – 1930. – № 3. – С. 1–5.
15. Проблемы типизации жилья в РСФСР // Современная архитектура. – 1929. – № 1. – С. 30 (4–36).
16. Сабсович Л. О проектировании жилых комбинатов / Л. Сабсович // Современная архитектура. – 1930. – № 3. – С. 8–9.

I. Skubytska

CONSTRUCTIVISTS' DISCOURSE EVOLUTION AS REFLECTED IN MODERN ARCHITECTURE MAGAZINE

In the article Modern Architecture magazine issued in Moscow in 1926–1931 is analyzed by the means of discourse analysis method.

Keywords: constructivism, soviet culture of 1920s, Modern Architecture magazine.